

Ihmis- ja perusoikeudet talouskuripolitiikan aikana – Terveyssoseaalityön päivät 4–5.10.2018

Valtakunnalliset Terveyssoseaalityön päivät järjestettiin 4.–5.10.2018 Tampereen yliopistossa. Päivien taustajärjestöinä olivat Tampereen yliopisto, Terveyssoseaalityöntekijät ry, Tampereen yliopistollinen sairaala, Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ja TJS Opintokeskus.

Joka toinen vuosi kokoontuva tapahtuma tuo yhteen terveydenhuollon eri alueilla työskentelevät soseaalityöntekijät, terveyssoseaalityön tutkijat, opiskelijat ja muut aiheesta kiinnostuneet. Tänä vuonna päivien pääteemana oli *Ihmis- ja perusoikeudet talouskuripolitiikan aikana*. Terveyssoseaalityön tehtävissä ihmis- ja perusoikeudet ovat lähtökohta, jonka merkitys on kasvanut taloudellisen eriarvoisuuden kasvaessa. Terveyssoseaalityön perustehtävä on edesauttaa ihmisten mahdollisuutta ihmisarvoiseen elämään ja osallisuuteen terveysongelmien kohdatessa sekä muuttuvissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa.

Päivistä on muodostunut merkittävä foorumi ammatilliselle ja tieteelliselle vuoropuhelulle. Keskustelu käytännön työn ja tutkimuksen välillä on ajattelua virittävää. Eri kentiltä tulevia näkökulmia tarvitaan kokonaiskäsityksen muodostamiseksi ja (terveys)soseaalityön kehittämiseksi.

Päivien teema on ajankohtaistunut viime vuosina harjoitetun politiikan seurauksena. Soseaalityö on eettisissä periaatteissaan ja ammatillisissa lähtökohdissaan sitoutunut ajatukseen, että jokainen ihminen on arvokas ihmisyytensä perusteella. Suomen perustuslaki turvaa sekä ihmisoikeudet että sosiaaliset ja taloudelliset oikeudet. Terveyden heikentyessä ihmisen itsemääräämisoikeus on punninnan ja arvioinnin kohteena monissa sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkuuksissa. Perustuslain puutteellinen huomioiminen lainsäädäntötyössä ja toimeenpano-ohjeissa on vesittänyt sosiaalisten ja taloudellisten oikeuksien toteutumista. Perusturvan taso Suomessa

on riittämätön ja osa työkyvyttömistä ihmisistä joutuu työnhakijan rooliin. Monilla vammaisilla tai sairastuneilla henkilöillä on vaikeuksia arkisessa selviytymisessä, kun on valittava ruuan ja lääkkeiden välillä, koska raha ei riitä molempiin. Poliittikkaa ohjaa ihmiskäsitys, joka ei ota huomioon ihmisen perustarpeita kuulluksi tulemisesta ja sosiaalisesta osallisuudesta. Terveyssoseaalityössä on näköalapaikka ihmisten arkeen ja selviytymiseen silloin, kun sairaus on osa arkea. Terveyssoseaalityön tietoa onkin tarpeen saada myös päätöksentekijöiden käyttöön. Erityisesti sosiaali- ja terveystaloudellisten rakennemuutoksessa terveyssoseaalityöntekijöiden ja tutkijoiden näkemykset ovat ajankohtaisia. Terveyssoseaalityö on sote-uudistuksen ja sosiaali- ja terveydenhuollon integraation keskiössä.

Päivien ohjelma koostui kahdesta pääesitelmästä, paneelikeskustelusta, seitsemästä työryhmästä ja yhdestä työpajasta. Työryhmäesityksiä oli yhteensä 26. Päivien teemaa analysoitiin myös tarinatarinoin.

Filosofi, kollegiumtutkija, FT Elisa Aaltola puhui päivien ensimmäisessä pääesitelmässä otsikolla ”Ihmisoikeudet, ihmiskuva ja moraalinen vastuu”. Hänen mukaansa ihmisoikeudet perustuvat ajatukseen siitä, että jokaisella ihmisellä on jakamaton itseisarvo. Yksilöiden arvo on siten universaali, absoluuttinen ja tasavertainen: se kuuluu jokaiselle, se ei ole kulttuurisille arvoille alisteinen, ja sitä on jokaisella yhtä paljon. Ihmisoikeusajattelu ammentaakin Immanuel Kantin filosofiasta, joka nimesi jokaisen ihmisyksilön ”päämääräksi sinällään”. Itseisarvon absoluuttisuus on kuitenkin joutunut nykypäivänä koetukselle. Muut kulttuuriset, yhteiskunnalliset ja taloudelliset arvot sekä oletukset saattavat sivuuttaa yksilöiden arvon, jolloin myös ihmisoikeudet jäävät vaikkapa taloudellisen hyöty-

ajattelun jalkoihin. Samalla ihmiskuva elää ja vaihtelee: yhtäältä ihmisyyttä määritetään tasa-vertaisuuden kautta, ja toisaalta ihmisyyttä rakennetaan hyödyn varaan, jolloin kyvykkäimpien tai tuottavimpien yksilöiden itseisarvo näyttäytyy korkeampana.

Aaltosen esitys lähestyi ihmisoikeuksia ihmiskuvan ja moraalisen vastuun kautta. Se kartoitti nykykulttuurissa yleisiä ihmiskuvan muotoja, verraten erityisesti hyötyyn ja kyvykkyyteen perustuvaa ihmiskuvaa haavoittuvaisuuden tunnistamiseen ihmiskäsitykseen. Siinä, missä hyötyä ja kyvykkyyttä painottava käsitys ihmisyydestä johtaa vapausoikeuksien korostumiseen, johtaa haavoittuvaisuus hyvinvointioikeuksiin. Samalla ymmärrys moraalista ja yhteiskunnallisesta vastuusta vaihtelee: vapausoikeuksiin liittyy vastuu olla häiritsemättä yksilöiden toimintaa, kun taas hyvinvointioikeuksiin liittyy positiivinen vastuu aktiivisesti tukea yksilöiden hyvää elämää. Haavoittuvaisuuden hyväksyvä ihmiskuva on empiirisesti realistisin vaihtoehto, ja se johtaa sekä hyvinvointioikeuksien ensisijaisuuteen että vahvoihin moraalisiin velvoitteisiin tuottaen yhteiskuntaa, joka pystyy tasavertaisesti turvaamaan hyvän elämän perusedellytykset jokaiselle.

Toisessa pääesitelmässä tutkija, FT Jari Pirhonen pohti aihetta ”Potilaita vai persoonia – minne Martti katoaa muuttaessaan palvelutaloon”. Hän kysyi, miksi joskus näyttää siltä, että kun Martti muuttaa palvelutaloon, Martti samalla katoaa. Minne ja miksi Martti katoaa? Kotoa ympärivuorokautiseen hoitoon muuttaminen sattuu vanhan ihmisen elämässä aikaan, jolloin minäkuva on usein murroksessa kehon ja mielen ikääntymismuutosten ja toimintakyvyn heikkenemisen kaltaisista syistä. Kun siihen päälle vielä tulevat palvelutalon rutiinit, hoitokäytänteet ja roolitukset, saattaa ikänsä moottoripyöräilyä ja vaellusta harrastanut entinen veturimies alkaa muuttua Martista hoidettavaksi, jopa potilaaksi. Pirhosen tutkimuksen mukaan asukkaiden persoonan näkymättömyys ei useinkaan ole tarkoituksellista, vaan johtuu ajattelemattomuudesta. Vaikka asiakaslähtöisyys ja valinnanvapaus ymmärretäänkin hyvän hoidon kulmakiviksi, ne kuitenkin ymmärretään helposti myös väärin. Ihmisen toimintakyvyn ja itseilmaisun mahdollisuuksien heiketessä vastuu hänen persoonansa tukemisesta siirtyy yhä enemmän hänen ympä-

rillään oleville ihmisille. Kuntouttavan työtteen rinnalle olisi vanhustenhoidossa syytä kehittää tunnustava työote.

Päivien paneelikeskustelussa kokemusasiantuntija Eeva Lahtinen, kehittämisspäälikkö, YTT Anna Anttinen, Mielen ry:stä ja professori Sanna Hautala Lapin yliopistosta keskustelivat Recovery-orientaatiosta mielenterveystyössä. Tämä toipumisorientaatio korostaa, että diagnoosi ei määritä ihmisen koko persoonaa ja toimintaa. Toiminnassa tuetaan ihmisen oman elämän merkityksellisuuden löytämistä. Tässä prosessissa etsitään ihmisen omaa tarinaa ja siinä on myös tilaa olla avuton ja heikko. Sosiaalityöllä on tärkeä paikka mielenterveystyössä rinnalla kuljijana ja kokonaiselämäntilanteen jäsentämisen tukijana.

Seuraavaksi esittelemme teesit, jotka muodostettiin seitsemän työryhmän puheenvuorojen ja keskustelujen perusteella.

Asunto perusoikeutena

Asunto on perus- ja ihmisoikeus, eikä sitä tarvitse ansaita.

Asunnottomuuden ennaltaehkäisy ja vahva asunnottomuustyö vaatii yhteistyöverkoston ja usean toimijan saumattoman yhteistyön.

Asunnoton henkilö kuormittaa muuta väestöä huomattavasti enemmän sosiaali-, terveys-, kriisi-, asumis-, poliisi- ja oikeuspalveluja.

Erityisryhmillä on erityinen riski asunnon menettämiseen ja vaikeuksia asunnon saamisessa.

Koti sairastamisen ja kuntoutumisen paikkana

Asumista tukemalla tuetaan vahvasti ihmisen osallisuutta.

Kotiympäristössä työskentely haastaa institutionaalisen työn perinteitä.

Kotiympäristö avaa uusia tapoja tehdä terveys- ja sosiaalityötä.

Sosiaalinen päihde- ja mielenterveystyössä

Mielenterveys- ja päihdetyöntekijöiden omaksuma mielenterveys- ja päihdeongelmaisiin kohdistuva stigma elää edelleen vahvana ja vaikeuttaa kuntoutuksen toteuttamista.

Psykoosisairaiden omaksuman ’omastigman’ hälyttäminen on keskeinen toipumisen edellytys.

Systeemisen toimintamallin kautta mielenterveys-
sosiaalityössä on mahdollista vahvistaa sosiaalisen
painoarvoa ja kiinnittää huomiota rakenteellisiin
ongelmiin, kuten esim. pitkäaikaistyöttömyyteen,
koulutuksen ja palveluiden ulkopuolelle jäämi-
seen tai kulttuuriseen ulkopuolisuuteen.

Asiakkaan kokemuksellinen tieto ja osallisuus

Asiakasdokumentit tuotetaan edelleen järjestelmä-
keskeisesti. Tarvitaan dokumentoinnin muutosta,
jotta asiakkaan kokemukset tulevat näkyväksi.
Tämä kokemustiedon tunnistaminen ja tunnusta-
minen edistää asiakkaan osallisuutta.

Ihmisen tarpeen tulee olla teknologian hyödyn-
tämisen keskiössä, jotta arjen tarpeet ja teknolo-
gian tarjoama apu kohtaavat.

Taidelähtöiset menetelmät antavat asiakkaalle
mahdollisuuden nähdä itsensä ja muut uudella
tavalla.

Päihdekuntoutuksen vaikutus, raskausajan tuki ja ympärileikkauksien tuki

Päihdekuntoutujan koettu hyvinvointi muuttuu
positiiviseen suuntaan laituskuntoutuksen aikana.
Hyvinvoinnin eri osa-alueet (henkilökohtainen
hyvinvointi, läheissuhteet, sosiaaliset suhteet sekä
yleinen hyvinvointi) kietoutuvat yhteen.

Huumeiden, alkoholin ja lääkkeiden käyttö sekä
psykososiaaliset ongelmat raskauden aikana edel-
lyttävät monitieteellistä ja monimetodista tutki-
musta.

On tärkeitä tutkia tyttöjen ympärileikkausten
haittoja, keinoja ympärileikkausten ehkäisemi-
seksi sekä keinoja tukea leikattujen naisten ja tyt-
töjen terveyttä ja hyvinvointia. Lisääntyvä tieto
tukee puheeksi oton käytäntöjä sosiaali- ja ter-
veydenhuollossa.

Sosiaalisen paikka ja rooli terveydenhuollossa

Omaehtoinen kehittämis- ja tutkimustoiminta
työpaikoilla ja yhteistyö yliopistojen kanssa tukee
sosiaalityön sanoittamista mielenterveytyössä.

Sosiaalisen kuntoutuksen tarkastelu yksilötason
lisäksi yhteisö- ja järjestelmätasolla avaa moni-
tasoisen näkökulman voimavaraistamiseen ja eh-
käisee ihmisten kritiikitöntä sopeuttamista huo-
noihin olosuhteisiin.

Ikääntyneiden ryhmäkeskusteluissa aktiivinen
ikäntyminen rakentuu hakeutumisesta sosiaali-
siin piireihin ja ryhmämuotoisiin toimintoihin,
luontosuhteesta, liikunnasta ja positiivisesta asen-
teesta elämään.

Terveyssosiaalityön arjessa on mahdollista yksin-
kertaisella tavalla tuottaa seuranta-aineistoja,
joista on apua oman työn kohdentamiseen.

Sosiaalityön sisällöt muuttuvissa toiminta- ympäristöissä

Terveyssosiaalityö on terveyssosiaalityötä, vaikka
'voissa paistaisi'; sitä ei voi korvata kuntien so-
siaalihuollon työllä.

Psykososiaalisen työskentelyn merkitys korostuu
ääritilanteissa ja poikkeavissa ympäristöissä.

Terveyssosiaalityön ydintä on moninaisissa ver-
kostoissa työskentely ja verkostojen koordinointi
muuttuvassa toimintaympäristössä ja muuttuvis-
sa tilanteissa.

Terveyssosiaalityön sisällön tutkiminen ja näky-
väksi tekeminen on tärkeää. Säännöllisesti järjes-
tettävät terveyssosiaalityön päivät antavat tälle
ajankohtaiskeskustelulle foorumin ja turvaavat
monialaisen ja rikkaan keskustelun jatkuvuuden.
Tervetuloa terveyssosiaalityön päiville lokakuus-
sa 2020!

HELI VALOKIVI
YTT, dosentti, yliopistonlehtori
Tampereen yliopisto

ANNA METTERI
YTT, Tutkija, Yliopistonlehtori (eläkkeellä)